

РОЗДІЛ 4 ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО

УДК 346.5

ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВОВІДНОСИН CONCEPT AND CONTENT OF CORPORATE LEGAL RELATIONS

Ганзицька Т.С.,
к.ю.н., доцент кафедри цивільного права та процесу
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Гапонов В.В.,
курсант III курсу
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

У статті проведено аналіз різних підходів до визначення понять «корпорація», «корпоративні відносини». Розкрито суттєві проблеми становлення та нормативного регулювання корпоративних відносин у сучасних умовах. Встановлене фундаментальне значення корпоративних відносин для подальшого практичного застосування.

Ключові слова: корпорація, корпоративне право, корпоративні правовідносини, корпоративні права, корпоративне законодавство.

В статье проведен анализ различных подходов к определению понятий «корпорация», «корпоративные отношения». Раскрыты существенные проблемы становления и нормативного регулирования корпоративных отношений в современных условиях. Установлено фундаментальное значение корпоративных отношений для дальнейшего практического применения.

Ключевые слова: корпорация, корпоративное право, корпоративные правоотношения, корпоративные права, корпоративное законодательство.

The analysis of different approaches to the definition of «corporation», «corporate relations». Revealed significant problems of formation and regulation of corporate relations in the modern world. Installed fundamental corporate relations for further practical application.

Key words: corporation, corporate law, corporate legal relations, corporate rights, corporate legislation.

В Україні з розвитком ринкових відносин формується новий тип правових відносин, який домінує в країнах з ринковою економікою, а саме – корпоративні правовідносини. Ефективні корпоративні відносини в країні є індикатором розвитку соціальної, економічної, правової, технічної складової суспільства. Держава, з одного боку, є регулятором таких відносин, а, з іншого боку, – їхнім важливим учасником. Корпоративний сектор є «двигуном» у зміцненні ринкового механізму економіки України. В сучасних умовах економіка України формується на ринкових засадах, відбувається її активна інтеграція до європейських та світових ринків. Все це обумовило необхідність глибокого комплексного теоретичного аналізу поняття та змісту корпоративних правовідносин на сучасному етапі.

Дослідженню корпоративних відносин присвячені наукові праці А. Афоніна, С. Басалая, О. Гальчинського, В. Гончарова, А. Гриценка, П. Гаврилко, В. Ковальова, Л. Кривенко, В. Лівшиця, С. Мочерного, П. Степанова, В. Тарасевича, В. Барбара, В. Черняка, А. Чухна та інших провідних учених.

Метою статті є теоретико-правовий аналіз поняття, сутності та змісту корпоративних відносин в сучасних умовах.

Основу будь-якої економічної формації складає спільна діяльність людей і обмін між ними результатами процесів виробництва матеріальних та духовних благ. Становлення інституту господарських товариств, у т. ч. й корпорацій, як основи сучасної економіки, відбувалося протягом багатьох століть.

Перші згадки про такі спілки зустрічаються вже у літописах древніх греків, римлян, ассирійців та фінікійців. Ними були своєрідні товариства (об'єднання) за участю купців та їх позичальників для ведення морської торгівлі [11, с. 120]. З часом, в результаті розвитку економічних відносин, сформувався й такий їх вид, як корпоративні

об'єднання, що призвело до появи корпоративних правовідносин.

Щодо визначення поняття корпоративних відносин, то в першу чергу проаналізуємо сутність корпорацій як вихідної категорії цієї дефініції. Зокрема, у сучасній вітчизняній і зарубіжній літературі можна зустріти велику кількість визначень поняття «корпорація». Тож наведемо декілька з них.

Так, А. Хімченко вказує, що корпорація – це економічна категорія, що відображає систему суспільно-економічних відносин між суб'єктами внутрішньої інституційної середовища (членами корпорації за дольовою участю у виробництві та розподілі створеного продукту); усіма суб'єктами зовнішнього інституційного середовища щодо використання економічних ресурсів виробництва та привоєння створеного продукту; корпорацією та державою щодо розподілу створеного корпорацією доходу і формування бюджету держави [14, с. 84].

У зарубіжних джерелах під поняттям «корпорація» розуміють зареєстровану компанію (юридичну особу) або групу людей, які займаються комерційною і некомерційною діяльністю. Американський економіст, С. Росс, розглядає корпорацію як бізнес, що заснований у вигляді окремої юридичної особи, яка складається з однієї чи більше приватних або юридичних осіб [13, с. 235].

На законодавчому рівні в Україні термін «корпорація» має своє закріплення у Господарському кодексі України, відповідно до якого корпорація – це договірне об'єднання, яке створюється на основі поєднання виробничих, наукових і комерційних інтересів підприємств, що об'єднуються, з делегуванням ними окремих повноважень централізованого регулювання діяльності кожного з її учасників органам управління корпорації [6].

Отже, корпорація сприймається як збірне поняття, під яким слід розуміти підприємницькі об'єднання капіталу, що мають різні організаційно-правові форми. У вузькому

значенні під корпорацією розуміються такі форми підприємницького об'єднання капіталу, як акціонерне товариство та його модифікації. Враховуючи плюралізм підходів щодо визначення поняття «корпорація», можна дійти висновку, що дана дефініція є складним, багатограним інститутом підприємницької діяльності, який створює в своїй структурі неоднозначні, об'ємні та непрості за своєю природою корпоративні правовідносини.

На основі здійсненого аналізу поняття «корпорація» потрібно чітко з'ясувати та визначити поняття корпоративних правовідносин. В даному контексті є цікавою позиція І. Бабецької, яка визначає корпоративні правовідносини як врегульовані нормами права та установчими документами суспільні відносини, які виникають між засновником (учасниками) юридичної особи і самою юридичною особою в результаті реалізації ними засновницьких прав, а також відносини між учасниками, які складаються щодо набуття, здійснення та припинення корпоративних прав. Обов'язковою ознакою корпоративних відносин слід визнати наявність визначеного законодавцем об'єкта права корпоративної власності – наявності в учасника корпоративних прав особливого виду майнових прав [1, с. 153].

При розгляді корпоративних відносин І. Шишкін визначає корпоративні відносини у двох розуміннях: у вузькому сенсі – як внутрішні відносини в корпорації, наприклад пов'язані з участю акціонерів (учасників) в управлінні і контролі за діяльністю товариства, і в широкому сенсі – як відносини, що виникають у зв'язку з підприємницькою діяльністю корпорації як юридичної особи. Другий аспект пов'язаний з державним регулюванням створення та діяльності корпорації, наприклад регулюванням емісії цінних паперів, аффілірованості господарських товариств тощо [15, с. 348].

Однак на нашу думку, найбільш доцільне визначення корпоративним відносинам надає Я. Гриньова, яка вважає, що даний вид відносин охоплює і трудові, і фінансові, і договірні, і етичні та інші відносини. Тобто це всі соціально-економічні й правові відносини з управління підприємством, які мають нормативно-розпорядчий характер і від постановки яких залежить майбутнє всієї компанії. Тобто корпоративні відносини – це взаємодія суспільних відносин, які складаються в межах певного підприємства, установи, організації, а успішна діяльність господарюючих суб'єктів буде залежати від того, як на підприємстві побудований внутрішній механізм означених відносин, грамотна організація якого, безумовно, буде відображатися й на зовнішніх зв'язках і позитивно впливати на імідж підприємства в цілому [7, с. 22]. Таке розуміння корпоративних відносин обумовлюється тим, що основоположним елементом корпорації виступають її учасники, які володіють корпоративними правами і набувають певних обов'язків для успішної взаємодії між собою та подальшої діяльності корпорації, і це дає змогу стверджувати, що корпоративні відносини значно ширші за своєю природою і включають в себе інші суспільні та економічні відносини, зазначені Я. Гриньовою.

Таке широке визначення корпоративних відносин базується власне на їх змісті, а саме – наявності корпоративних прав їх учасників. Відповідно до ст. 167 Господарського кодексу України, корпоративні права – це права особи, частка якої визначається у статутному фонді (майні) господарської організації, що включають правомочності: а) на участь цієї особи в управлінні господарською організацією; б) одержання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації; в) одержання активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону; г) інші правомочності, передбачені законом та статутними документами [6].

Подібне поняття корпоративних прав міститься також у п. 8 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про акціонерні товариства» від 17 вересня 2008 року [8] та ст. 14 Податкового кодексу України [10].

В свою чергу, корпоративні права, як зазначає В. Барбара, за своєю природою є дуалістичними. З одного боку, це майнові права особи, яка володіє акцією чи часткою, а, з іншого боку, – немайнові права, які ґрунтуються на юридичному факті права власності на акцію (частку) і полягають у праві на участь в управлінні товариством та інших організаційних корпоративних правах [3, с. 32].

Окрім того, корпоративне право розглядається й у суб'єктивному значенні (як сукупність прав, які виникають у акціонера чи учасника корпорації внаслідок набуття ними відповідного права власності на акції, права власності на частку в статутному фонді товариства з обмеженою відповідальністю та товаристві з додатковою відповідальністю і які закріплені в чинному законодавстві України та внутрішніх нормативних актах самої корпорації).

Зауважимо, що стрижнем усіх корпоративних прав є правовий зв'язок, який виникає між засновниками та створеним суб'єктом. Специфіка корпоративних прав виявляється, зокрема, у тому, що вони, у свою чергу, складаються з низки прав, кожне з яких окремо можна назвати корпоративним правом (наприклад, право на одержання дивідендів, право на управління, право на отримання частини прибутку тощо) [5, с. 11].

Суб'єктами корпоративних прав можуть бути підприємства, установи, організації, а також громадяни, крім випадків, передбачених законодавчими актами нашої країни. Так, учасниками основного складу є, зокрема, держава як власник корпоративних прав (в особі уповноважених органів, установ), а також усі ті юридичні та фізичні особи, які брали або беруть, на підставі власного волевиявлення, участь у відносинах, які виникають, змінюються та припиняються щодо корпоративних прав, та мають майновий інтерес у результаті таких відносин.

Окрім того, існують учасники корпоративних правовідносин додаткового складу – держава (в особі уповноважених органів, установ), а також усі ті юридичні та фізичні особи, які не виступають як власники корпоративних прав та господарські організації, у майні яких визначається частка інших осіб, однак брали або беруть участь у відносинах, які виникають, змінюються та припиняються щодо корпоративних прав, в силу владних актів та повноважень, якими вони наділені у відповідності до закону, і при цьому не мають майнового інтересу у результатах корпоративних правовідносин [9].

Звернемо увагу й на те, що одним із ключових понять у системі корпоративних відносин є капітал. Аналіз корпоративної практики свідчить про те, що на перший план, як правило, виходить процес фінансово-господарської діяльності корпорації, а капітал корпорації розглядається як похідна категорія, що відіграє другорядну роль. Така ситуація призводить до того, що роль капіталу в системі корпоративних відносин залишається недооціненою, хоча саме капітал є об'єктивною передумовою виникнення такого суспільно-економічного інституту, як корпорація, а дохід і прибуток власникам приносить саме використання капіталу, а не діяльність корпорації як така.

Так, П. Гаврилко зазначає, що капітал як джерело доходу завжди потенційно здатен приносити дохід своєму власникові за умов ефективного його застосування. При цьому ефективність корпоративних учасників можна досягти системою заходів: активізацією механізмів прямої участі реальних інвесторів у корпоративному управлінні; підвищенням ролі й відповідальності наглядової ради; посиленням підзвітності менеджменту на основі жорсткої системи контролю й оцінки його роботи; створенням ефективних механізмів державного регулювання корпоративних відносин на фінансовому ринку країни [4, с. 203].

Окрім того, важливою ознакою корпоративних прав, а відтак і корпоративних відносин, є все ж таки те, що вони виникають із відповідного зв'язку з господарською організацією (корпоративним підприємством) [12].

Також, досліджуючи зміст корпоративних правовідносин, хотілося б зауважити, що формування корпоративного сектору в Україні відбувається в умовах суперечливості процесів зміни форми власності та нормативно-законодавчого забезпечення, недорозвинутої ринкової інфраструктури, хоча спостерігається чітка тенденція покращення показників діяльності відкритих акціонерних товариств. Саме тому для закріплення тих позитивних зрушень, які мають місце останнім часом та подоланню проблем, пов'язаних з фінансовою кризою, необхідно здійснювати комплекс заходів, спрямованих на формування в країні сприятливих умов, необхідних для розвитку корпоративного сектора економіки України та корпоративних правовідносин, зокрема.

В даному контексті доречними є пропозиції О. Бабчинської, яка визначає напрями вдосконалення механізмів в першу чергу державного регулювання корпоративних відносин, а саме:

– у сфері законодавчого врегулювання (шляхом закріплення у відповідних нормативно-правових актах): удосконалення державної регуляторної політики щодо розвитку фондового ринку та діяльності його учасників; посилення державного контролю за перерозподілом акціонерної власності; вдосконалення конкурентної політики та регулювання недержавних монополізованих ринків; чітке визначення і законодавче закріплення прав інвесторів; практичне впровадження принципів корпоративного управління;

– у сфері економічного впливу: збільшення державних інвестицій у корпоративний сектор; створення прозорої нормативної бази оподаткування; зменшення податкового тиску; заміна фіскальної спрямованості приватизації на інвестиційну [2, с. 218].

Власне погоджуючись з автором вказаних пропозицій, ми вважаємо, що їх якнайшвидша реалізація буде сприяти ефективності та інтенсивності розвитку корпорацій та корпоративних правовідносин в Україні.

Таким чином, можна констатувати, що на сучасному етапі державотворення України корпоративні правовідносини є новим явищем і перебувають на стадії свого становлення та формування, в результаті чого, проблеми корпоративних правовідносин привернули увагу юристів-практиків, науковців і стали предметом вивчення останніх.

Так, у наукових колах поняття корпоративних правовідносин носить дискусійний характер, що обумовлено їх складною правовою природою. А також це пов'язано з тим, що корпоративні правовідносини у своєму змісті відображають організаційно-господарські, господарсько-виробничі та внутрішньогосподарські відносини, що виражається у їх комплексному характері. Все це вказує на актуальність подальших наукових розвідок, що будуть стосуватись проблем правового забезпечення функціонування суб'єктів корпоративних відносин та їх взаємодії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабецька І. Я. Корпоративні правовідносини та корпоративні права : до проблеми визначення поняття / І. Я. Бабецька // Науково-інформаційний вісник : Право. – 2013. – № 8. – С. 150–158.
2. Бабчинська О. І. Державне регулювання корпоративного сектору в Україні : сучасний стан та напрями вдосконалення / О. І. Бабчинська // Вісник Хмельницького національного університету. – 2015. – № 1. – С. 216–220.
3. Барбара В. П. Проблемні питання застосування законодавства, що регулює корпоративні відносини, в аспекті переходу права власності / В. П. Барбара // Вісник Верховного Суду України. – 2016. – № 1. – С. 29–32.
4. Гаврилко П. П. Корпоративні відносини в банківському секторі : фінансові механізми та маркетингові стратегії : монографія / П. П. Гаврилко, М. О. Кужелєв. – Рівне-Новий Сонч : Волин. обереги, 2016. – 228 с.
5. Глусь Н. С. Корпорації та корпоративне право : поняття, основні ознаки та особливості захисту : автореф... дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук за спец. : 12.00.03 «цивільне право та цивільний процес ; сімейне право ; міжнародне приватне право» / Н. С. Глусь ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2000. – 23 с.
6. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
7. Гриньова Я. Г. Корпоративні відносини в сучасний період : суспільні запитання щодо удосконалення нормативно-правового регулювання / Я. Г. Гриньова // Теорія і практика управління соціальними системами : філософія, психологія, педагогіка, соціологія. – 2015. – № 4. – С. 20–25.
8. Про акціонерні товариства : Закон України від 17 вересня 2008 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/514-17>.
9. Пасічник К. М. Суб'єктний склад корпоративних правовідносин / К. М. Пасічник // Інновації та традиції в сучасній науковій думці : матеріали III міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://intkonf.org/pasichnik-ktm-subektniy-sklad-korporativnih-pravovidnosin>.
10. Податковий кодекс України : Закон України від 02 грудня 2010 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
11. Погрібний Д. І. Еволюція корпоративних прав в Україні / Д. І. Погрібний // Державне будівництво та місцеве самоврядування. – Х. : Право, 2011. – Вип. 21. – С. 119–128.
12. Прилуцький Р. Б. Про поняття корпоративного права та його місце у системі права України / Р. Б. Прилуцький // Часопис Академії адвокатури України. – 2013. – № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chaau_2013_2_22.
13. Росс С. Основы корпоративных финансов / С. Росс, Р. Вестерфилд, Б. Джордан. – М. : Лаборатория базовых знаний, 2000. – 720 с.
14. Хімченко А. М. Щодо сутності поняття «корпорація» та її класифікації як економічної категорії / А. М. Хімченко // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». – 2013. – Вип. 24. – С. 80–85.
15. Шишкін І. С. Корпоративне право / І. С. Шишкін. – М. : Волтерс Клувер, 2007. – 648 с.